

Н.Қ.Комилова, г.ф.д., Н.Шодиева, М.Муҳаммадиева (УзМУ)
ХУДУДИЙ РЕКРЕАЦИЯ ТИЗИМЛАРИНИНГ АЙРИМ НАЗАРИЙ
МАСАЛАЛАРИ

Маълумки, рекреация географияси - инсонларнинг соғлигини тиклаш, мустаҳкамлашга хизмат қилувчи социал географиянинг муҳим бир тармоғи ҳисобланади. Рекреация географияси фан сифатида XX асрнинг иккинчи ярмидан ривожлана бошлади. Мазкур фаннинг ривожланишида А.П.Авцин, А.Д.Лебедев, В.С.Переображенский, А.А.Минц, П.Г.Царфия, И.П.Герасимов, А. А.Шошин сингари олимларнинг хизматлари катта.

Рекреация географиясининг тадқиқот объекти - бу ҳудудий рекреация тизимлари бўлиб, унинг муҳим вазифаси эса, ҳудудий рекреация тизимларининг ривожланиши ва шаклланиши билан боғлиқ қонуниятларни ўрганишдан иборат. Рекреация ва рекреацион фаолият билан боғлиқ тадқиқотларда география фанлари билан бир қаторда, тиббиёт, иқтисодиёт, психология, социология, рекреация архитектураси сингари фанлар муҳим ўрин эгаллайди. Рекреация географияси география фанлари, шунингдек, иқтисодиёт, тиббиёт, тарих, рекреация архитектураси, психология, социология сингари фанлар билан ҳамбарчас боғлиқ.

Айтиш жоизки, рекреация ва рекреацион фаолият билан боғлиқ тадқиқотлар замонавий фанлар тизимининг янги, ёш йўналишлардан бири бўлиб, у инсонларнинг жисмоний, руҳий, ақлий жиҳатларини қайта тиклашга хизмат қилади. 1960-1975 йилларда ҳозирги Россия Фанлар академияси география институти мутахассислари В.С.Преображенский, Ю.А.Веденин, И.В.Зорин, В.Н.Лехонов, Л.И. Мухина, Л.С.Филипповичлар томонидан “Рекреацион географиянинг назарий асослари” номли монография нашр этилди. Кейинчалик ушбу китоб шу соҳадаги илмий изланишлар, фундаментал тадқиқот ишларида асос сифатида кенг фойдаланилди. 1992 йилда Россия халқаро туризм академиясида мазкур олимлар муаллифлигида “Рекреалогия ва рекреацион география назарияси” номли янги монография

чоп этилди. Унда ҳам кўп йиллик олиб борилган тадқиқотлар ҳамда рекреалогия қандай ривожланиши лозимлиги тўғрисидаги фикр мулоҳазалар атрофлича ёритиб берилди. Шу ўринда айтиш лозимки, рекреация географиясининг яна бир муҳим вазифаси - бу кишиларнинг даволаниши ва дам олиши, турли хил хасталикларнинг ривожланиш механизмлари, ҳудудий рекреация тизимларидан фойдаланиш масалаларини тадқиқ этишдан иборат.

Сихатгоҳлардаги муайян касаллик билан касалланганлар учун жойларнинг иқлим шароити, рельефи, ўсимлик ва ҳайвонот дунёсининг тавсифи, жойнинг больнеологик хусусиятлари муҳим аҳамият касб этади. Бронхиал астма, сурункали шамоллаш ва дистрофик касалликларни даволашда муҳим минерал сувлар, даволовчи балчиқ ва иқлимий ўзига хослик муҳим аҳамият касб этади. Айнан ушбу масалалар билан тиббиётнинг “курортология” соҳаси шуғулланади.

Кенг маънода ҳудудий рекреацион тизимлар, турли хил рекреацион тизимларнинг шаклланиши, ривожланиши ва тарқалиши рекреацион географиянинг ўрганиш объекти ҳисобланади.

Айтиш ўринлики, ҳудудий рекреацион тизимлар тўртта асосий турлари (даволовчи; соғломлаштирувчи; спорт; билиш, яъни англаш) орасида даволовчи ҳудудий рекреацион тизимлар муҳим ўрин эгаллайди. Бундай даволаш тиббий омиллар воситасида, чунончи, минерал сувлар, иқлимий шарт-шароитлар воситасида амалга оширилади. Бундай рекреацион тизимларга Камчатка ярим оролидаги, Кавказ, Европадаги қатор минерал сувли курортларни, шунингдек республикамизда жойлашган Чимён, Оқтош, Ситораи Мохи-Хосса, Омонхона сингари соғломлаштириш муассасаларини мисол қилиш мумкин. Ҳудудий рекреацион тизимларни йўлга қўйишда больнеологик ресурслар муҳим ўрин тутди.

Даволаш типини етакчи омиллари бўйича даволаш ташкилотларига жалб этишда иқлимий даволаш рекреацияси; балчиқ билан даволаш рекреацияси; больнеологик даволаш рекреацияси учун урта кичик гуруҳларга ажратилади:

Худудий рекреацион тизимларнинг соғломлаштириш типининг асосий жиҳати бу кишиларнинг маънавий ва жисмоний қувватини ривожлантириш ва қайта тиклашга қаратилган. Бунда худуднинг гўзаллиги, ободлиги, табиий, маданий-тарихий мажмуаларнинг даражасига, дам олувчиларга кўрсатилаётган хизмат ҳолати муҳим аҳамият касб этади.

Худудий рекреацион тизимларнинг иккинчи ва учинчи турида эса кишиларни соғлигини мустаҳкамлайдиган чора-тадбирлар қўлланилади. Мазкур чора-тадбирлар кишиларнинг меҳнат қобилятини тиклашга ва оширишга йўналтирилган.

Худудий рекреацион тизимларни англаш, фикрлаш типининг асосий вазифаси эса инсонни табиат ва маданий бойликлардан фойдаланган ҳолда, кишиларнинг маънавий руҳий ривожлантиришга асосий эътиборни қаратишдир. Бу типда экускурсиялар орқали тарихий-маданий, айти вақтда, архитектура ёдгорликлари, этник ёдгорликларни ўрганиш муҳим аҳамият касб этади.

Худудий рекреация тизимларининг фикрлаш, англаш типи учун турли хилдаги йуллар ва биноларнинг ҳолати ҳамда улар билан етарлича таъминланганлик ҳолати жуда муҳимдир. Маданий англаш типиди маданий-тарихий ёдгорликларни бориб кўриш ва томоша уйинларига ташриф буюриш асосий машғулотлардан ҳисобланади. Бу тип кўпроқ тарихий-маданий ёдгорликлар ҳамда санъат фестиваллари, спорт мусобақалари ўтказилаётган жойлар билан алоқадор бўлиб, бунга Самарканд, Бухоро, Хива сингари шаҳарларни мисол келтириш мумкин.

Умуман олганда, худудий рекреация тизимларини географик жиҳатдан ўрганишда иқтисодий географик билимлар, айтикса аҳоли географисига алоқадор қонуниятларни ўрганиш муҳим аҳамият касб этади. Сиҳатгоҳларнинг жойлашуви, уларнинг ўзига хос хусусиятларини эътиборга олган ҳолатда инсонларни фойдаланишлари билан боғлиқ масалалар бугунги куннинг муҳим вазифалари қаторига киради.